
סקירות

Author(s): נתנאל לורד

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 1 (תשמ"ז), pp. 131-135

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.jstor.org/stable/70061910)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70061910>

Accessed: 05/12/2011 15:06

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

סקירות

יואב גלבר, גרעין לצבא סדיר, ירושלים, יד יצחק בן-צבי, תשמ"ו

ספרו החדש של יואב גלבר מהווה המשך לארבעת הכרכים של ספרו על תולדות ההתנדבות והוא מתאר בו את תרומתם של יוצאי הצבא הבריטי להקמת צה"ל. גם בספר זה מסתמך המחבר על חומר ארכיוני שטרם ראה אור, אשר יש בו כדי להאיר צדדים שונים בהקמת צה"ל, על חילותיו, חטיבותיו, מפקדותיו והמטה הכללי שלו, תוך הדגשת חלקם של יוצאי הצבא הבריטי בגיבושם. אין ספק שכל מי שיבוא לעסוק בעתיד בנושאים אלה יזדקק לספר וימצא בו חומר חשוב. הספר כתוב בלשון רהוטה, גם כאשר הוא מצטט מתוך חוברות הדרכה, תוכניות ופקודות, הכתובות מטבע הדברים בז'ארגון צבאי. כמה מהנושאים הנידונים בספר מוזכרים בו מספר פעמים, וזאת משום החתך הנושאי (גיוס הצבא, הקמת הצבא, הכשרת הצבא וכיוצא בזה) אשר המחבר קבע לעצמו. אולם בבוא גלבר להעלות על נס את תרומתם של יוצאי הצבא הבריטי להקמת צה"ל, דומה שירה את החצים מן המטרה והלאה, ובכך החטיא את מטרתו. הקורא אינו יכול להשתחרר מן ההרגשה, שהזדהותו של גלבר עם נושא מחקרו היא כה מושלמת, עד ששיבשה לעתים את שיפוטו וגרמה להבחנה בין 'הטובים' – יוצאי הצבא – לבין מי שאינם 'טובים', הם יוצאי ההגנה והמחתרת. המילים 'מחתרת', 'מיליציה', נשמעות מדי פעם כאילו היו מילות גנאי, וכמעט בכל פרק תמצא אותן מתלוות אל ניסוחים כגון: 'שחרור מהמורשת המיליציונית והפארטיקולריסטית'; 'אוטודידקטים'; 'תפיסה צבאית שמרנית'; 'שבוי במסגרת קונצפציה של אינטרסים פארטיקולריסטיים'; 'התפיסה המסורתית המקובלת'. לעומת זאת, למונח 'צבא סדיר' מתלווה המקצועיות, הסדר, והשיטה כמילות הקסם החיוביות. משתמע מכאן, שלו רק ניתן ליוצאי הצבא הבריטי להתכונן למלחמה כדבעי – כל מהלך המאורעות היה שונה. אפילו שהוא מזהיר מפני חכמה שלאחר מעשה, ומבקר את מבקריו של האלוף שלמה שמיר שהם חטאו באותו חטא, הוא קובע, 'שהכשרת הצבא באמצעות בתי ספר קבועים היתה צריכה להקדים את המלחמה' (עמ' 210). ואתה תמה האם אכן, גם לאחר מעשה, זו החכמה?

מדברי המחבר מתקבל הרושם, שהרגלי החשיבה של המחתרת היו מעין מחלת ילדות שמן הדין היה להתגבר עליה עוד בשנים שלפני המלחמה, והוא מתעלם מכך שהרגלים אלה היו מחויבי המציאות לא רק לפני המלחמה, אלא עוד חודשים מספר אחרי תחילתה. עד חודש פברואר היו מקרים, שאמנם הלכו ופחתו, שבהם החרימו בריטים נשק של ההגנה. זכור גם המקרה המזעזע של ארבעה אנשי ההגנה שנעצרו באותו זמן ליד עמדת מנדלבאום, ולאחר מכן הופקרו ליד שער שכם להמון ערבי שרצחם. חיפושים, מעצרים, משפטים על החזקת נשק אי-ליגאלי, שהיו מנת חלקו של היישוב לא רק בתקופת המאבק והמרי – היא התקופה שלפני המלחמה, אלא גם בראשיתה של המלחמה עצמה, והרגלי המחשבה והמעשה המחתרתיים, כגון פיזור מטות, מיעוט ברישומים,

שימוש בקודים והסתרת נשק, היו יותר מהכרח בל יגונה; הם היוו תנאי לעצם אפשרות קיומה ופעולתה של ההגנה.

תחושה זו של תלישות מן המציאות מלווה אותך גם בהמשך הקריאה, בעת תיאור הקמת הכוח בתש"ח. אפשר שעצם הגדרת הנושא היא הנותנת: ההתרכזות בהקמת הכוח תוך כדי מלחמה, מבלי שהמלחמה עצמה תתואר. רק פה ושם, ללא שיטה ברורה, באה המלחמה לידי ביטוי: מבצעים ראשונים, ובעיקר מבצע נחשון, בראשית הספר; חלק קטן מן המבצעים האחרונים שלקראת סוף המלחמה – בפרק הדן בארגון המטה הכללי; וחלק בפרקים החיליים – אוויר וים. לעתים, בעיקר כאשר המחבר מסתמך על מסמכי המחלקה לתפקידי מטה, מתקבל הרושם כאילו הלחימה לא היתה אלא גורם מטריד שהפריע לקצינים יוצאי הצבא הבריטי להקים צבא סדיר כהלכתו. אולם המציאות היתה שהתנהלה מלחמה לחיים ולמוות, ותוך כדי המלחמה, תוך אלתורים מחויבי המציאות, צריך היה להקים צבא, דבר שנתאפשר ונתחייב רק עם היציאה לעצמאות.

אופיינית לתלישות זו היא העובדה, שבכל 500 עמודיו של הספר, הגדושים מספרים על תקנים ועל מצבות כוח אדם של יחידות, עוצבות ומטות, אין אף ניסיון לתאר את האבידות בהרוגים ובפצועים ואת מספריהם, ולעמוד על משמעותם להקמת הצבא. רבים מן הנופלים, בעיקר בראשיתה של המלחמה, היו מפקדים בפועל, או לפחות בכוח, אנשים אשר על פי אישיותם וכישוריהם היו ברבות הימים הופכים לאלופי צה"ל. חללים נזכרים פה ושם, דרך משל בתיאור תקן של יחידה פלונית, שבו נאמר 'שהמספר אינו כולל חללים'. קביעה שכזאת יכולה אך לשמש דוגמה לאטימות של קצין מטה, אשר מעמיקה את תחושת הניכור בין חיילים ומפקדים בשדה למשרתים בעורף.

אילוצים אחרים אשר המחבר מתעלם מהם בדרך כלל, אלא בציטוט אקראי מדי פעם בפעם, הם אילוצי התקציב והמימון – מזה, והרכש והתעש – מזה. ההסתמכות על שירותים אזרחיים – ברפואה ובהובלה – בתקופת המחתרת לא היתה אף היא הרגל מעוות כי אם כורח המציאות. ניסיון של שנים רבות, לפני תש"ח, מלמד שאין היישוב מתעורר לחשיבות בעיות הביטחון אלא אחרי שנורית הירייה הראשונה. בתקציבים שהועמדו לרשות ההגנה בשנים שקדמו למלחמה, ההתנדבות היתה לא רק תכונה אנושית חיובית, כי אם תנאי לתפקודה. ואם התפקוד היה מאולתר וחובבני, היה זה במידה רבה כתוצאה מן העובדה שלא היתה כל אפשרות – והמחבר אמנם מציין זאת במקום אחד או שניים – להחזיק מספר גדול יותר של אנשים בעלי רמה בגיוס מלא בתנאים התקציביים הקיימים. והוא הדין לגבי רכש. ההגנה החשיבה את התת־מקלע והאקדח מפני שזה היה הנשק המצוי בידה, שניתן היה להחזיקו ולהסתירו בתנאי מחתרת; את התת־מקלע אף השכילה לייצר בכוחות עצמה. הקמת חיל תותחנים או חיל שריון אינה אפשרית בתנאי מחתרת. כאשר קצין יוצא הצבא האדום מתכנן תוכניות בדבר הקמת חיל משוריין, הוא מתואר על ידי גלבר כטוהר 'תוכניות ערטילאיות', ואילו כאשר עושה זאת קצין יוצא הצבא הבריטי, הוא רואה את הנולד. והרי זו איפה ואיפה, שאינה מתיישבת עם שיקול ושיפוט מדעיים.

החטא הקדמון של המחבר הוא בכך שהוא מקבל מלכתחילה את ההנחה כאילו עמדו שני מחנות מגובשים זה מול זה: ההגנה, ובמרכזה הפלמ"ח, חוד החנית, מזה, ויוצאי הצבא הבריטי מזה. הראשונים – חובבנים, חסרי משמעת, חדורי הזדהות פוליטית מפלגתית, האחרונים – מקצוענים, ממושמצים, נשמעים ללא היסוס לרשות האזרחית הנבחרת. לא המחבר המציא חלוקה זאת. בראיון לביטאון החיילים המשוחררים הוא מסביר, שהספר נכתב בתגובה לחוברת על הפלמ"ח שהוצאה

לאור על ידי משרד החינוך והתרבות, ובה נאמר שהניצחון במלחמת ששת הימים הוא פרי העובדה שבמטכ"ל של אותה שנה שירתו אנשי הפלמ"ח בלבד. אם אכן נכתבו כך הדברים, דברי רהב הם מכמה וכמה סיבות שלא כאן המקום לפרט. די לנו לזכור, שהניצחון בשנת 1967 היה ניצחון חילות האוויר – שמפקדו מוטי הוד היה מיוצאי הצבא הבריטי – והשריון, ששתיים מאוגדותיו היו בפיקוד יוצאי הצבא, אברהם יפה וישראל טל. חבל אם כך, שהמחבר נפל במלכודת שהוצבה לו בלי משים, כי עצם ההנחה אינה מתיישבת עם המציאות. לא היו כאן שני מחנות שעמדו זה מול זה. רבים מבין אנשי הצבא באו מתוך ההגנה וחזרו אליה אחרי שובם, תוך שילוב הרמוני, פרט לחיכוכים אישיים מדי פעם בפעם, שהם מחויבי המציאות בכל מנגנון מורכב, ומה גם כשהוא עובר שינויים מרחיקי לכת בתנאי לחץ קיצוניים. כך מצינו שבצפון – בחטיבת לבנוני, שנתפצלה לגולני ולכרמלי, והפכה לחזית הצפון – נעשה השילוב, במידה רבה הודות לאישיותו של המפקד, משה כרמל, בהרמוניה מושלמת: אנשים כמוטקה מקלף ז"ל, כאהרן יריב, כישראל כרמי וכנחום גולן יב"א, מצאו מקומם ללא קושי, אך הואיל ולא היו חיכוכים ודיונים, אין הם נזכרים כמעט בספר. החיכוכים העיקריים התרחשו בתפקידים מסוימים במטה הכללי – ואף שם אין הם ניתנים תמיד להסבר על הרקע הפשטני של הדיכטומיה: 'הגנה נגד צבא'. המתח המתואר בהרחבה בין חיים לסקוב לבין אליהו בן חור, הוא מתח בין שני אישים שמילאו תפקידים בהגנה טרם גיוסם לצבא הבריטי, ושירתו שנים רבות בצבא. אם תמצא – תוכל לומר שהיה זה חיכוך בין רס"ר (כהן) לבין רס"ן (לסקוב), שהראשון נתמנה כמפקדו של האחרון, וגם זה רק חלק מן האמת. דמותו של ידן ראוי לאזכור. היא דומיננטית, גם בתיאור הניתן בספר. אולם שיוכה, במשתמע, למחנה פוליטי מעוותת את התמונה. ידן לא היה איש מפלגה: בפני ועדת החמישה הוא מעיד על עצמו שהיה שייך ל'מפלגת ההגנה'. ואם הוא העדיף לתפקיד מסוים אדם שאיננו מיוצאי הצבא, עשה זאת מן הסתם מפני שהעריך את מעלותיו של פלוני, כמפקד, יותר מאשר את מעלותיו של חבריו.

אך אין העניין נוגע רק, או בעיקר, לאישים. אנשי הגנה – כולל המחלקה הגרמנית של הפלמ"ח – התגייסו לצבא. ההגנה הוסיפה להיות פעילה, בעיקר בתחום הצלת ניצולי השואה ובתחום הרכש, גם בעת השירות בצבא. יתר על כן – ובמקום אחד, לקראת סוף הספר המחבר מציין זאת – גם תורת הלחימה של ההגנה התבססה במידה רבה על הניסיון הבריטי, אולי המיושן יותר. התורה שהרביץ וינגייט בעין חרוד היתה תורה בריטית: הפלמ"ח אומן בחורשת משמר העמק על ידי קצינים בריטיים; משטרת היישובים העבריים, בפיקוד בריטים, לא כל שפן. מחבר סקירה זאת נזדמן לו לעבור קורס מכ"מ של ההגנה במחתרת בשנת 1942, וקורס דומה בבית הספר המרכזי לחיל רגלים של הצבא הבריטי, מיד אחרי תום מלחמת העולם השנייה. תוכניות הקורסים היו דומות ביסודן. הן כללו את כל צורות הקרב בשטח פתוח, והתעלמו כמעט לחלוטין מלחימה בשטח בנוי, הוא התחום שבו נאלצנו לאלתר, לאחר מכן, בירושלים בשנת תש"ח. למעט כמה סממני משמעת חיצוניים, התבטאו ההבדלים בעיקר בשניים: המקום שהוקדש לנשק נ"ט בקורס הבריטי, והמקום שהוקצה בו לפעילות הצבא כגורם מסייע לרשות האזרחית, ובעיקר: דיכוי הפגנות בהודו, ושל יהודים בארץ ישראל.

המחבר נתלה לכל ארכו של הספר באילן גדול, בכך-גוריון, ובמידה רבה של צדק. אכן בן-גוריון היה הראשון, אשר עוד בשנות השלושים צפה את האפשרות של עימות צבאי עם צבאות ערב סדירים, ומיום קבלתו את תיק 'המלחמה' בקונגרס הציוני בבזל בשנת 1946, חתר ללא ליאות

להכנה לקראת עימות כזה. ההכנה באה לידי ביטוי לא רק במאמץ להקנות מושגים, אלא גם בבניין הכלים ובעיקר בהשגת הנשק שיהיה מוכן בחוץ לארץ לקראת הרגע שבו יתאפשרו הבאתו ארצה והשימוש בו. מאמצי הרכש, שנעשו באורח אינטנסיבי בעיקר במחצית 1947 ובראשית 1948 על ידי שליחים שלא היו מיוצאי הצבא: אביגור, אבריאלי, ארזי וקולק, ומאמצי גיוס המימון בארצות הברית שבלעדיהם לא היה הרכש אפשרי, היו במידה רבה זכותו של בן-גוריון, ובלעדיהם ספק אם הכרזת העצמאות היתה מתקיימת, או היתה בעלת משמעות. בן-גוריון נתן אמון רב באחדים מיוצאי הצבא הבריטי, ולעתים העמידם כנגד יוצאי ההגנה. לא תמיד היה אמון זה במקומו. יש לזכור שגם הקצינים הארצישראלים הבכירים ביותר במערך הלוחם לא הגיעו אלא לדרגה של מייג'ור ולייטננט-קולונל. רק שני ארצישראלים הגיעו לדרגה כה רמה בחילות השדה, וזאת רק לאחר המלחמה.

אולם מייג'ור בעברית הוא רב סרן, הדרגה של מפקד פלוגה בצבא הבריטי, ולייטננט-קולונל הוא סגן אלוף – מפקד גדוד. ניסיונם והכשרתם של מפקדי פלוגות וגדודים בצבא הבריטי בבניין צבא הם כניסיונם והכשרתם של אלה בצה"ל היום, כלומר: מועטים ביותר. הם למדו לנהל שיגרת יחידה בדרג פלוגה וגדוד, ואף להנהיגה בקרב. אך כבואם להתמודד עם בעיות מבניות בדרג מטכ"לי, לא היה ניסיון זה מסייע הרבה, ונותרה שאלת אישיותם, תבונתם ותפיסתם של הנוגעים בדבר. דווקא המפקדים הבכירים של ההגנה, עם חובבנותם והאוטודידקטיות שלהם, היו רגילים בעבר להתמודד עם בעיות בדרג לאומי. והוא הדין בתפקידים אחרים: קצין אפסנאות גדודי אשר נקרא להקים חיל אספקה, מפקד סוללת תותחים שהובא לייסד חיל תותחנים, או טייס שנדרש לבנות חיל אוויר. ניסיונם האישי אמנם עמד להם, אך מבחנם היה במספר רמות מעל לניסיונם. אחדים הצליחו הצלחה מזהירה, כגון ' ברנע בתחום התובלה וש' מזא"ה בתחום האספקה, בעוד שהצלחתם של אחרים היתה פחותה.

חדשנותם ומקוריותם של אחדים מיוצאי הצבא הבריטי התבטאה בעיקר בכך שידעו לתרגם חוכמות מאנגלית, לעתים אף ללא שינוי. כך, דרך משל, מוצאים אנו בתעודה על הקמת חיל המודיעין סעיף הדן בצורך להכין את הצבא למלחמה כוללת, אם יופרו הסכמי השלום; ספק אם דבר זה, במקורו, נכתב (בסוף 1948 או בראשית 1949) על ידי קצין ישראלי, במדינה שאפילו הסכמי שביתת נשק טרם היו לה. סביר להניח איפוא שלפנינו חומר מתורגם.

בן-גוריון, וייתכן לזכותם של אחדים מיוצאי הצבא הבריטי שהודהו עמו בנושא זה, היה מודע למגבלה זו, ומכאן להיטותו לשמוע לעצתם ולהיעזר בניסיונם של יהודים יוצאי צבאות אחרים, אשר ניסיונם והכשרתם היו ברמה גבוהה יותר. היה זה שלמה שמיר שגייס את מיקי סטון – קולונל מרכוס. בן-גוריון שמע גם לעצותיהם של זיו וסולומון מאנגליה, מרגו מדירום אפריקה ואחרים. הפרק המאכזב ביותר בספר הוא זה הדן בהקמת צה"ל לאחר מלחמת העצמאות, משום שהעיקר חסר בו. כאשר הגיעה השעה להקים צבא של תקופת רגיעה, חזר צה"ל לקונצפציה המיליציונית – כמובן לא המחתרית. הוא בנה את עיקר כוחו על המילואים. לשם כך נעזר הצבא במידה רבה בשירותים אזרחיים, החל מגיוס כלי רכב אזרחיים בשעת חירום, וכלה בהסתמכות מרחיקת לכת על המערך הרפואי האזרחי, תוך שיתוף פעולה בתכנונו ובמימונו. קונצפציה זו, מקורה לא אצל הבריטים, כי אם במורשת ההגנה, מזה, ובניסיון השוויצרי דווקא, מזה, והיא המונחת ביסודו של צה"ל עד היום. לכל זה אין ביטוי בספר. צוותי ההפעלה, שבראשם עמד חיים לסקוב, כבודם

במקומם מונח, אך הם הפעילו יחידות קיימות, ואילו הבעיה המרכזית היתה באותה שעה, כיצד מקימים ומקיימים אותן, במגבלות החמורות של תקציב ושל כוח אדם של המדינה דלת האמצעים ומרובת המשימות של ראשית הדרך.

בסיכום, אין אתה חייב לקבל את מסקנותיו של המחבר, שהן גם הנחותיו, כדי להעריך את העבודה שהושקעה בספר, ואת החומר הרב והמגוון ששימש לו בסיס. אולם הנחות ומסקנות אלו מרחיקות לכת עד כי סניגור נעשה קטיגור. תרומתם של יוצאי הצבא הבריטי להקמת צה"ל מכובדת מדי ונכבדת מדי משיהיה צורך להפחית בערך תרומתם של אחרים. יתר על כן, חלק הארי מתרומתם הוא עצמו חלק מתרומת ההגנה, ואין להפריד בין השניים.

נתנאל לורך